

IN HONOREM

RĂZVAN THEODORESCU – ISTORIC AL ARTEI MEDIEVALE ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT SUD-EST EUROPEAN

Două sunt motivele pentru care ne-am decis a consemna o succintă prezentare a vieții și operei științifice a academicianului Răzvan Theodorescu și, îndeosebi, a contribuțiilor sale privind istoria artei medievale românești în context sud-est european. În primul rând, suntem la scurt timp după ce a avut loc un popas aniversar important în viața sa – împlinirea a 70 de ani, iar în al doilea rând, foarte recent, respectiv la 11 noiembrie a.c., a avut loc decernarea **Diplomei de Excelență** și a **Premiului Centrului Internațional de Cultură și Arte „George Apostu”**, pe anul 2010, distinsului istoric. De la instituirea acestor prestigioase distincții, academicianul Răzvan

Theodorescu este al doilea istoric, după academicianul Alexandru Zub în 2009, care este onorat de instituția culturală ce poartă numele marelui sculptor George Apostu.

Bucureșteanul cu rădăcini moldave

Născut la București, la 22 mai 1939, în familia, de bună condiție materială și intelectuală, a juristului Vasile Theodorescu și Sandei Gancevici Theodorescu, Emil Răzvan, cum a fost înscris în actul de naștere, a urmat treptele învățământului preuniversitar la București și Craiova, iar studiile universitare în capitala țării, oraș în care s-a format din punct de vedere intelectual, desfășurându-și apoi aici întreaga activitate profesional-științifică. Dar distinsul istoric de azi, bucureșteanul Răzvan Theodorescu își are rădăcinile adânc înfipte în pământul Moldovei. Din urmașii unui Toader Stîhi, menționat într-un document scris din 1751, au provenit clucerul Gheorghe Stîhi, paharnicul Dimitrie Stîhi, slugerul Mihalache Stîhi și un Mihai Stîhi, din care a descins bunica paternă a lui Răzvan Theodorescu. Una dintre mătușile sale, Profira Stîhi a fost căsătorită cu dr. Ștefănescu, născut la Gârcina, lângă Piatra Neamț, frate al episcopului-cărturar Melchisedec Ștefănescu al Romanului, ajuns membru al Academiei Române și ministru al Cultelor. O Profira Stîhi, nepoata Profirei Stîhi, amintita soție a dr. Ștefănescu, și avocatul Mihai Theodorescu sunt bunicii paterni ai lui Răzvan Theodorescu. Și mama istoricului de azi, Sanda Gancevici a avut o ascendență moldavă, fiind fiica cunoscutului medic fiziolog Corneliu Gancevici, care vreme de jumătate de secol a fost directorul Spitalului de bolnavi de plămâni de la Bârnova-Iași. Am dat aceste detalii pentru a evidenția rădăcinile moldave ale

academicianului Răzvan Theodorescu, dar și „bogatele” ramuri ale arborelui său genealogic.

Răzvan Theodorescu a primit o educație aleasă în familie, încât la terminarea liceului și admiterea la facultate avea o cultură temeinică, de larg orizont enciclopedic, era cunoscător al limbii latine și al unor limbi moderne, precum franceza, germana și engleza. Dincolo de toate, dovedea o nestrămutată voință de autodepășire, de a învăța.

Studentul eminent devenit „dușman de clasă”

Precum în alte cazuri, deși familia l-a îndrumat spre medicină, tânărul Răzvan Theodorescu a ales Facultatea de Istorie a Universității din București. Nu împlinise 17 ani când, în toamna anului 1955, a devenit student. Din primele ore de seminar a făcut o impresie excelentă în fața magiștrilor și colegilor.

Știința de carte, orizontul spiritual elevat, dorința de a învăța l-au apropiat de spiritul și rigurozitatea magistrului Ion Nestor (la care și-a luat licența). Ca student, dar și mulți ani după absolvire, s-a aflat și în preajma altor renumiți profesori, precum D.M. Pippidi, M. Berza (la care și-a luat doctoratul în 1972) și Andrei Oțetea; dar „zâna bună a vieții sale a rămas Emil Condurachi”, după cum a mărturisit, deseori, Răzvan Theodorescu.

Din primii ani de facultate s-a dovedit un student de excepție. Ar fi putut deveni un excelent arheolog, a participat la cercetările de pe șantierul-școală de arheologie medievală de la Suceava, coordonat științific de regretatul profesor Ion Nestor, creatorul școlii de arheologie medievală din țara noastră. Dar a optat, în final, nu pentru istorie și arheologie, ci pentru istorie și istoria artei.

În primii trei ani de facultate, s-a distins nu numai ca un student foarte bine pregătit, cu lecturi bogate din marii noștri istorici interbelici și din literatura de specialitate occidentală, dar, treptat, urmând exemplul profesorului său, Ion Nestor, a dovedit o atitudine fâțișă de neaderare la tezele propagate de regimul comunist în învățământul de istorie și în general în societatea ce se „clădea”, având ca obiectiv comunizarea și transformarea României într-o gubernie sovietică. Deseori, la seminarii sau în discuțiile cu unii colegi, a infirmat cu argumente științifice unele dintre tezele marxiste, luând și apărarea magiștrilor săi, care se situau pe aceeași linie. Atitudinea sa a atras atenția „responsabililor” regimului. Și cum studentul Răzvan Theodorescu „fluierase, adesea, în biserică”, autoritățile „vigilente” au descoperit în el semnele „dușmanului de clasă”... „spiritualism și atitudine antisovietică”. Drept urmare, în 1959, pe când trecuse în anul IV de facultate și se contura orizontul unei cariere universitare de excepție, tânărul, de doar 20 de ani, Răzvan Theodorescu a fost exmatriculat și trimis să lucreze ca muncitor necalificat pe un șantier de construcții din capitală, pentru a fi „reeducat prin muncă”. În zadar profesorii săi au încercat să-l ajute. Demersurile pentru a fi încadrat ca muzeograf la Muzeul din Oltenița s-au lovit de o dură opreliște, exprimată într-o rezoluție seacă, specifică epocii „nu corespunde pe linie de cadre”. Magistrul său, Emil Condurachi, l-a ajutat, mai mult pe ascuns,

luându-l zilier pe șantierul arheologic de la Histria, având aici mai ales rolul de ghid pentru grupurile de străini (francofoni și anglofoni) veniți să viziteze ruinele vechiului oraș grecesc. Aici se afla când, în toamna anului 1961, a fost anunțat, tot de magistrul său, Emil Condurachi, că a fost reprimat în facultate. Anii finali, IV și V de studenție, i-a încheiat tot cu rezultate foarte bune. Ar fi meritat să fie oprit în învățământul superior, având perspectiva unei cariere universitare excepționale, cum a dovedit-o mult mai târziu, dar din cauza aceluiași „dosar” nefavorabil, din care se degaja atitudinea sa „nesănătoasă” față de regim, a fost obstrucționat. Trebuia să fie cât mai izolat, să nu aibă prea multe contacte cu oamenii și îndeosebi cu masa de studenți pentru care devenise deja un idol. Așa se face că, sfătuit și de mentorii săi, a optat pentru cercetarea științifică, fiind încadrat la Institutul de Istorie a Artei.

De la studentul cu dosar „nesănătos” la savantul de azi

Devenit cercetător la Institutul de Istorie a Artei, unde a lucrat aproape un sfert de secol (1963-1987), Răzvan Theodorescu, tânăr cu o educație intelectuală remarcabilă, om al cărții și adept al lucrului bine făcut, s-a adaptat rapid și eficient la cerințele statutului nou dobândit, statut pentru care era deja format din facultate. Când a fost să-și aleagă tema fundamentală a cercetărilor sale, cu o romantică îndrăzneală, dar bazat pe o cunoaștere temeinică a stadiului cercetărilor, s-a îndreptat spre o epocă prea puțin cercetată și cunoscută la noi, aceea a secolelor X-XIV, perioadă de hotărâtoare transformări, situată între etnogeneza și geneza statelor medievale românești, în care s-a individualizat cultura veche românească, s-au constituit statele medievale românești, s-a conturat viața urbană și, nu în ultimul rând, s-a format în fapt civilizația medievală românească.

Ca cercetător, a lucrat intens, dovedind tenacitate, pricepere, putere de analiză și sinteză, s-a documentat în biblioteci și arhive, în muzeele țării și din Europa, la monumentele istorice, s-a adăpat permanent din operele înaintașilor români și străini, în special francezi. A fost de timpuriu într-un contact permanent și stimulator cu realizările istoriografiei și, respectiv, civilizației occidentale. Dacă pe plan intern Răzvan Theodorescu se revendică a veni de sub mantaua lui N. Iorga, prin discipolii marelui savant, adică prin Ion Nestor, Emil Condurachi, D.M. Pippidi, M. Berza ș.a., pe plan universal se revendică de la școala franceză a Analelor, cunoscând profund opera lui Fernand Braudel și având strânse contacte științifice cu George Duby, dar și cu alți reprezentanți ai școlii amintite.

La Institutul de Istorie a Artei a trăit într-un climat propice pentru cercetare. A avut colegi distinși, care i-au devenit modele și l-au stimulat, începând cu academicianul George Oprescu, întemeietorul institutului, care l-a încadrat și care i-a fost director mai mulți ani, sau Ion Frunzetti, Emil Lăzărescu, Maria Muzicescu ș.a.

Cu răbdare și disciplină de benedictin, cercetătorul Răzvan Theodorescu s-a aplecat cu pasiune asupra începuturilor culturii medievale românești, urmărindu-i evoluția până în modernitate. Drumul de la tânărul cercetător științific la savantul de

azi, evidențiind un autentic cult al muncii de sorginte pârvaniană, a fost jalonat de o operă remarcabilă, constând în peste 600 de articole și studii în reviste de specialitate din țară și străinătate și aproape 20 de cărți, dintre care câteva în limba franceză.

Opera științifică a istoricului

Debutul științific al cercetătorului Răzvan Theodorescu în revistele de specialitate s-a produs în 1964, urmat de mai multe articole și studii, precum și de câteva lucrări monografice, de mai mică întindere, dar de largă adresabilitate, dedicate mănăstirilor Dragomirna și Bistrița sau Bisericii Stavropoleos, dar cartea care l-a impus și consacrat unanim în lumea științifică, din țară și străinătate, intitulată **Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)**, a apărut în 1974, la Editura Academiei, pe când autorul împlinise abia 35 de ani. Rarisime sunt exemplele în care o primă lucrare științifică de sinteză a unui cercetător să fie atât de bine primită, cum s-a întâmplat în acest caz. Lucrarea, al cărui nucleu îl constituie teza sa de doctorat cu titlul **Elementele bizantine, balcanice și occidentale la originile culturii medievale românești**, susținută în 1972 la Universitatea din București sub îndrumarea marelui medievist Mihai Berza, a intrat rapid în circuitul științific din țară și străinătate, fiind citită și citată de mulți mari cărturari, între care Mircea Eliade, în **Istoria credințelor și ideilor religioase**, și părintele D. Stăniloae în **Filocalia**. Se știe că omul de știință Răzvan Theodorescu se mândrește nu atât cu titlurile universitare și academice, ci cu citarea sa de către cei doi mari cărturari, care înseamnă o consacrare excelentă pe plan științific național și internațional.

În lucrarea menționată, autorul a formulat teoria „**coridoarelor culturale**”, o viziune cu totul originală și „relevantă pentru aria sud-est europeană și în general pentru istoria contactelor dintre Apus și Răsărit”, cum remarca regretatul istoric Virgil Cândea. Această teză a „coridoarelor culturale”, pe care autorul o consideră „cheia de boltă a concepției sale despre începuturile civilizației românești: aceea a rolului activ, dinamic, «internațional» al părților occidentale și orientale ale Dunării de Jos în circulația formelor culturale proprii ariilor învecinate”, a fost reținută nu numai de istorici, ci și de unii șefi de state. Directorul general al UNESCO, japonezul Matzura, în mesajul său de la Varna adresat șefilor de state din sud-estul Europei, spunea: „Mă bucur că șefii de state se apleacă asupra tezei pe care cercetătorul Răzvan Theodorescu a lansat-o în anul 1974”.

O a doua sinteză a lui Răzvan Theodorescu care a fascinat, pe drept, lumea științifică din domeniu, a fost lucrarea **Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)**, apărută în 1976 la Editura Meridiane, carte în care a reconstituit și evidențiat premisele culte sau chiar aulice de origine bizantină, balcanică, occidentală sau populare ale artei noastre medieval-timpurie și medievale cu rădăcini îndepărtate, dar trainice, geto-dacice și daco-romane. Această lucrare acoperea un imens gol în istoriografia noastră, dacă avem în vedere că până atunci arta noastră medievală își avea începuturile doar în al XIV-lea secol, adică de la formarea statelor medievale

românești. În fapt, prin această lucrare ni s-a dezvăluit un mileniu din istoria artei medievale timpurii a spațiului vechii Dacii.

Apoi, într-o a treia carte fundamentală, intitulată **Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)**, apărută tot la Editura Meridiane, în 1987, în două volume, pe drumul deschis de N. Iorga, a demonstrat că sfertul de mileniu dintre 1550 și 1800, privit până atunci mai mult ca etapa finală a Evului Mediu românesc a fost, în fapt, începutul unei alte epoci de civilizație, era pasul spre modernitate.

Ca un corolar al celor trei opere fundamentale, a venit excelenta lucrare de sinteză **Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud-est européenne**, apărută în 1999 la Editura Enciclopedică, care facilitează accesul istoricilor străini la contribuțiile științifice ale savantului român.

Paleta și profunzimea operei științifice a istoricului Răzvan Theodorescu este reflectată și în alte lucrări de sinteză apărute după 1989, dintre care menționăm: **Bucovina. La peinture murale moldave aux 15ème-16ème siècles**, București, Editura UNESCO, 1995, **Vizualitate și limbaj în vechea civilizație a românilor**, București, Editura Academiei, 1998, **Cultură și civilizație europeană**, București, Editura Fundației România de mâine, 2003, **Specificul politic și cultural al Europei de Sud-Est**, București, Editura Fundației România de mâine, 2004. La acestea trebuie menționată și calitatea de coordonator și coautor al vol. III al tratatului academic de **Istoria Românilor. Genezele românești**, București, Editura Enciclopedică, 2001, dar pot fi adăugate și alte volume, precum și zecile de articole și studii publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate.

De la prima sa lucrare de sinteză, **Bizanț, Balcani, Occident...** din 1974, până la Discursul de recepție din aula Academiei Române din 2001, intitulat **Despre prima modernitate a românilor**, Răzvan Theodorescu a parcurs un *cursus honorum* marcat de o continuă creștere și afirmare științifică. Referindu-se la discursul de recepție, recipiendarul îl consideră ca fiind „cel mai important din întreaga sa viață de cercetător”, iar istoricul academician Virgil Cândea, desemnat a-i răspunde, îl considera „un exemplu strălucit al acestui gen exigent de artă oratorică, dar și o demonstrație științifică de excepție, deschizătoare de perspective noi în științele istorice sud-est europene”.

Drumul de la tânărul cercetător din 1964 la savantul de azi, măsurând aproape jumătate de secol de muncă și elaborare științifică, a fost nu numai drumul ascendent al unui pasionat cercetător, dar și al lărgirii înțelegerii unui fenomen deosebit de important, cum este arta medievală românească, de la primele sale forme de manifestare până la modernitate, aflată într-un permanent dialog creator cu arta sud-estului european în care se înscrie în mod organic. Treptele parcurse de Răzvan Theodorescu în cercetare sunt vizibile, de la „formația sa de istoric și arheolog”, la „convertirea-i timpurie la istoricul de artă” și de aici la statutul de „istoric al civilizației medievale românești” și balcanice văzute în interdependența lor cu aria

culturală europeană.

Istoricul în agora

Cercetătorul Răzvan Theodorescu nu s-a izolat în legendarul „turn de fildeș”, ci s-a aflat mereu în diverse compartimente ale societății, în agora, permanent dispus să fie în folosul comunității. A fost director adjunct științific al Institutului de Istorie a Artei al Academiei (1972-1977), din 1987 a fost conferențiar universitar asociat la Institutul de Arte Plastice „N.Grigorescu”, iar din 1990 profesor titular, ținând cursuri de istoria artei vechi românești, tipologia artei orientului creștin și istoria civilizației europene. Din 1994 este secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, fiind al treilea român care ocupă această înaltă responsabilitate științifică după Emil Condurachi și Virgil Cândea; a fost rector al Academiei pentru Studiul Istoriei, Culturii și Religiiilor (1995-2000), Rector al Universității Media (din 2000) etc.

Erudit, bun orator, cu o voce inconfundabilă, în tandem cu alt mare erudit și orator, Emil Condurachi, a susținut ani de zile, în cadrul Teleenciclopediei de la TVR, o emisiune pe teme de istorie a culturii și civilizației universale. Cei doi cărturari erau autentice vedete ale TVR, foloseau un alt limbaj decât cel oficial. Și astăzi aparițiile sale pe micul ecran sau la manifestări științifice și culturale sunt așteptate cu un interes deosebit.

S-a situat consecvent de partea celor care s-au pronunțat pentru protejarea și conservarea monumentelor istorice, fie religioase sau laice. În anii șaptezeci, alături de puțini alți intelectuali, îndeosebi istorici și arhitecți, dând dovadă de luciditate și curaj, până la a-și primejdui statutul profesional-științific și chiar libertatea, a protestat în scris și public la demolarea Bisericii Enei din București (1977), a mănăstirii Văcărești (1984-1985) și la intenția de demolare a Bisericii Mihai Vodă. Protestele sale au fost difuzate și la „Europa Liberă”. A plătit pentru această atitudine, fiind marginalizat, destituit din funcția de director adjunct științific al Institutului de Istoria Artei al Academiei, având și interdicția de a mai apare la TVR.

A participat, cu succes, la multe manifestări științifice naționale și internaționale. A făcut o impresie deosebită la Congresul Internațional de Științe Istoric, din august 1980, când, în deschiderea lucrărilor, a prezentat Raportul general cu tema **L'Europe de l'Est – aire de convergence des civilisations**, întocmit în colaborare cu academicianul Emil Condurachi. Diplomatul-istoric Emil Condurachi a folosit o stratagemă, anunțând că nu este într-o stare deplină de sănătate, a aruncat în luptă pe fostul său student, acum colaborator științific de nădejde și în care avea mare încredere. Îmi amintesc atmosfera din sală după prezentarea Raportului general de către Răzvan Theodorescu, într-o franceză impecabilă și care a răspuns apoi unor întrebări, venite din partea participanților, în germană și engleză. A fost botezul de consacrare științifică a lui Răzvan Theodorescu, puțin trecut de 40 de ani atunci, în lumea savantă a istoricilor reuniți la București într-un congres foarte bine organizat.

Membru al Academiei Române, corespondent din 1993 și titular din 2000, a reprezentat și reprezintă cu cinste înaltul for științific al țării pe plan național și internațional.

Om de stânga, intelectual responsabil pentru destinul neamului său, s-a implicat, după 1989, în viața politică a țării. A fost președinte al Radioteleviziunii Române (1990-1992), senator (2000-2008), ministru al Culturii și Cultelor (2000-2004), cu preocupări sporite pentru soarta monumentelor istorice, în apărarea cărora s-a pronunțat și înainte de 1989, și pentru starea patrimoniului cultural național mobil.

A avut și adversari. Neputând să-i atace opera științifică, temeinică și validată în timp, unii au atacat omul politic, plecându-se de la apartenența sa declarată la stânga politică și de la funcțiile publice ocupate, îndeosebi de președinte al Radioteleviziunii române în primii ani după evenimentele de după 1989.

Om al cărților, a zeci de mii de pagini citite și a câtorva mii de pagini scrise, istoricul Răzvan Theodorescu a fost și este cetățean activ în agora, preocupat de îndreptarea stărilor de lucruri din țară, un om al echilibrului și normalității în cetate, în țară, în societate, un patriot în sensul adânc al cuvântului și un democrat.

Recunoaștere națională și internațională

Dincolo de titlurile universitare și academice, menționate mai sus, opera științifică a academicianului Răzvan Theodorescu, devenit o autoritate bibliografică de mare valoare în istoria artei medievale românești în context sud-est european, i-a adus și alte recunoașteri în țară și străinătate, dintre care menționăm doar câteva. A primit zece titluri de *doctor honoris causa* al unor universități din țară, este membru al unor societăți științifice și academii de științe (Atena, New York, Albania, Macedonia) este Cavaler (din 1997) și Comandor (din 2003) al Ordinului Artelor și Literelor al Republicii Franceze; a primit Premiul „N. Bălcescu” al Academiei Române, Premiul Bernier al Institutului Franței, Premiul „Herder” al Universității din Viena, Premiul „N. Iorga” al Centrului Internațional Ecumenic pentru Dialog Spiritual ș.a. A fost distins cu numeroase ordine și medalii naționale și internaționale, între care Ordinul „Crucea Moldavă”, Ordinul „Crucea Sf. Apostol Andrei”, Cavaler al Ordinului Purtătorilor de Cruce ai Sfântului Mormânt – Ierusalim, Medalia „A 300^a aniversare a Sankt Petersburgului”, și nu în ultimul rând, Mare Ofițer al Ordinului Național pentru Merit în grad de Comandor.

La toate acestea se adaugă acum **Diploma de Excelență și Premiul Centrului Internațional de Cultură și Artă „George Apostu”**, pe 2010, întregindu-se cu un nume onorant lista unor distinși oameni de cultură, artă și știință care au primit aceste distincții între 1992 și 2010. Considerăm important, pentru cei de azi și îndeosebi pentru cei de mâine, să consemnăm numele acestor personalități distinse cu **Marele Premiu „George Apostu”**, între 1992-2002, și **Diploma de Excelență și Premiul Centrului de Cultură „George Apostu”**, din 2006 până azi: Gheorghe Zănescu – sculptor (1992), academician Radu Beligan – actor (1993), Ștefan Niculescu –

compozitor (1994), Horia Bernea – pictor (1995), Octavian Paler – scriitor (1996), Valentin Gheorghiu – pianist (1997), Ilie Boca – pictor (1998), Marin Aiftincăi – filosof (2002), academician Constantin Ciopraga – critic literar, academician Dumitru Popescu – teolog, C.D. Zeletin – scriitor (2006), Alexandru Husar – scriitor, George Astaloș – scriitor, Valentin Ciucă – critic de artă (2007), Grigore Smeu – scriitor, Marin Gherasim – pictor, Ion Caramitru – actor (2008), Eugen Simion – academician, critic literar, academician Alexandru Zub – istoric, Liviu Dănceanu – muzicolog (2009).

Răzvan Theodorescu este azi o autoritate științifică de mare prestigiu în istoriografia și cultura românească și europeană, o voce originală, autorizată, ascultată cu interes, care a remodelat, cu argumente științifice convingătoare, noi coordonate ale civilizației românești și balcanice văzute în interdependența lor cu aria culturală europeană.

Prin stilul său de muncă științifică, prin profunzimea și orizontul gândirii, prin obiectivele și conținutul valoros al operei sale remarcabile, Răzvan Theodorescu continuă tradiția întemeiată de N. Iorga și Gh. I. Brătianu, precum și efortul acestora de integrare a istoriei și civilizației românești în istoria și civilizația europeană și universală*.

Ioan Mitrea

* Acest text, într-o formă mai restrânsă, sub titlul **Răzvan Theodorescu – un boier al spiritului**, a fost tipărit în *Vitraliu. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu”*, Anul XVIII, nr. 3-4 (35), Bacău, noiembrie 2010, p. 20-21.